

Відгук
отримано 25.05.2026
Голова жазової
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.123
доктор педагогічних
наук, професор
Олексія Олена
Миколаївна

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ.26.133.123
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства та музичної освіти
факультету музичного мистецтва і хореографії
Ользі ОЛЕКСЮК

Рецензія

Рецензента **Заверухи Олени Леонідівни**, кандидата мистецтвознавства, доцента, завідувача кафедри академічного та естрадного вокалу Київського столичного університету імені Бориса Грінченка про дисертацію **Гасанова Рафаїла Гамзага огли «Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття»**, подану на здобуття наукового ступеню доктора філософії зі спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Актуальність представленої до захисту дисертації зумовлена посиленням уваги сучасного музикознавства до процесів відродження духовної культури України та переосмислення сакральних джерел у вітчизняному мистецтві. Впродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається активне звернення українських композиторів до біблійних текстів, зокрема до Книги псалмів як одного з найдавніших і найглибших духовних першоджерел християнської традиції. Саме Псалтир став важливим смисловим підґрунтям для формування нових концепцій хорової музики, у яких органічно поєднуються сакральна семантика, національна духовна традиція та сучасні засоби хорового письма. З проголошенням незалежності України відбувається відродження української духовної музики після тривалого періоду її ідеологічних утисків у радянську добу. Українська музична культура звертається до духовних і національних першооснов, що сприяє появі значної кількості хорових творів на тексти Псалмів. У цих композиціях відображається прагнення митців до осмислення морально-етичних, філософських і духовних цінностей через сучасну музичну мову.

Попри значну кількість композиторських інтерпретацій Книги псалмів, питання жанрово-стильових особливостей, принципів музичного втілення

сакрального слова, взаємодії канонічної традиції та індивідуального авторського мислення залишаються недостатньо висвітленими у вітчизняній науці. У зв'язку з цим наукова робота сприяє поглибленню уявлень про тенденції розвитку української духовної хорової музики кінця ХХ – початку ХХІ ст. та визначенню місця псалмової традиції у сучасному музичному мистецтві України.

Представлене на рецензування наукове дослідження вирізняється унікальністю, що зумовлено заявленими положеннями наукової новизни, вказаної на с. 26 дис. Кваліфікаційна наукова праця ґрунтується на використанні широкого кола взаємодоповнювальних наукових методів: історичний, історико-культурний, жанрово-стильовий аналіз, семантичний, компаративний, інтерпретологічний, що підтверджує достовірність результатів дослідження. Теоретичну основу авторської роботи становлять наукові праці з культурології, філософії, теології, літературознавства та музикознавства, зокрема з проблем української духовної й хорової музики кінця ХХ – початку ХХІ століття, що дало змогу комплексно осмислити досліджувану проблематику, визначити її історико-культурний контекст та виявити специфіку композиторського мислення у хорових творах означеного періоду на основі псалмових текстів.

Дисертація Р. Гасанова демонструє цілісність наукової концепції, вирізняється чітко вибудованою структурою, що відповідає поставленим меті та завданням роботи. Науковий матеріал подано послідовно, логічно й аргументовано, із належним рівнем теоретичного обґрунтування.

Кваліфікаційна праця здобувача має наступну структуру: анотації, вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури (166 найменувань, з них 6 іноземною мовою), додатки (нотні приклади та список опублікованих праць). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 224 сторінки, основного тексту – 151 сторінка.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено мету й завдання роботи, обґрунтовано теоретичну основу дослідження, визначено її наукову новизну та практичне значення.

Перший розділ дисертації «Псалом як явище духовної культури та його місце в історії української музики XVII – першої третини XX століття» присвячений дослідженню: псалма як важливого феномена духовної культури, зокрема його функцій, типології та семантики в контексті української духовної традиції (Підрозділ 1.1); Псалтиря у творчості українських композиторів означеного періоду, шляхів і форм його художнього втілення (Підрозділ 1.2).

У Підрозділі 1.1 здобувач розглядає походження, еволюцію та значення псалма в юдейській і християнській традиціях. У тексті висвітлюється семантика Псалмів, їх духовно-філософський зміст, морально-етичне значення та роль у релігійній, культурній і літературній традиціях. Дисертантом виявлено систему диференціації псалмової поезії за тематичними, жанровими, формотворчими, «представницькими» та іншими ознаками. Автор встановив, що важливе значення у типології псалмів має їхня жанрова багатофункціональність. Р. Гасанов обґрунтував, що у вітчизняній науковій традиції дослідження псалмів суттєвий внесок здійснили богослов П. Крип'якевич та музиколог-медієвіст М. Антонович. Здобувач велику увагу приділяє питанню перекладу Біблії і Псалтиря українською мовою, який здійснено: М. Максимовичем, М. Морачевським, П. Кулішем, І. Пулюєм, І. Нечум-Левицьким, І. Огієнко, М. Рильським, а вільний віршований переклад Псалмів – видатними українськими поетами, Т. Шевченко, Лесею Українкою, М. Шашкевичем, Я. Щоголівим, С. Руданським, Ю. Федьковичем, І. Франко, Б.-І. Антоничем, Є. Маланюком, В. Александровою, Д. Павличко, Л. Костенко. Дисертант встановив, що творчості митців властиві інтерпретаційні, екзистенційно-психологічні, культурно-ідентифікаційні, антиавторитарні та естетико-стилістичні функціональні особливості.

У Підрозділі 1.2 автор фокусує увагу на шляху еволюції жанру псалма, від монодичної традиції епохи Середньовіччя до поліфонічних і гомофонно-

гармонічних форм музичного мислення Бароко, Класицизму та Романтизму. Так, в історичній послідовності простежується застосування псалмодичних текстів у партесному співі, зокрема творчості П. Могили, М. Дилецького, хоровій творчості паралітургійного жанру, який втілювався у концертах М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, А. Рачинського, С. Дегтярьова. Дисертантом висвітлено функціонування позалітургійних жанрів XVII – XVIII ст. – канту та псалму. В кінці XIX ст. тексти Псалтиря були втілені у творах М. Вербицького, І. Лаврівського, І. Біликовського, в кінці XIX – початку XX ст. – у М. Лисенка, Л. Ревуцького, а в першій третині XX ст. – у творчості В. Барвінського, В. Безкоровайного, Б. Кудрика. Таким чином, Р. Гасанов засвідчив багатогранне втілення Псалтиря в українській музичній культурі означеного періоду. Варто зазначити, що перший розділ дисертації – ємно-інформаційний, теоретично обґрунтований і цікавий за змістом, вирізняється системністю викладу та глибиною осмислення проблематики.

У **другому розділі** кваліфікаційної наукової праці «Історико-культурні аспекти розвитку української духовної музики кінця XX – початку XXI століття» здобувачем розглянуто українську духовну музику зазначеного періоду в соціокультурному контексті епохи (Підрозділ 2.1) та досліджено концепт духовності як чинник образно-змістового оновлення творчості (Підрозділ 2.2). У Підрозділі 2.1 дисертант висвітлює основні зміни в музичній культурі, зумовлені історико-політичними та соціокультурними процесами означеного періоду. У процесі осмислення проблематики духовності у Підрозділі 2.2., автор опирається на наукові праці О. Олексюк, Ю. Власополова, О. Самойленко, О. Яструб, Т. Тюріної, Л. Шаповалової, Л. Ігнатової, С. Петлій, О. Зосім та інших дослідників. Окрім того, автор висвітлює концепти духовності у творчості видатних композиторів Г. Гаврилець, М. Скорика, В. Сильвестрова, Л. Дичко, О. Яковчука, Є. Ставнковича, В. Степурко, І. Алексійчук.

У третьому розділі дисертації «Жанрово-стильові втілення духовного змісту текстів Книги псалмів у хоровій творчості українських композиторів кінця XX – початку XXI століття» автор аналізує хорові концерти Є. Станковича, Г. Гаврилець, О. Яковчука (Підрозділ 3.1), хорові мініатюри Л. Дичко, Є. Станковича, Г. Гаврилець, І. Алексійчук, В. Польової (Підрозділ 3.2), а також хорові цикли О. Яковчука, В. Степурка, І. Алексійчук (Підрозділ 3.3). Здійснений змістовний аналіз творів митців на псалмові тексти дав змогу окреслити закономірності сучасного осмислення духовного змісту сакрального тексту в українській хоровій музиці кінця XX – початку XXI століття, «з'ясувати особливості функціонування псалма як чинника формотворення та конструювання жанрових моделей в музичному мистецтві, виявити стильову специфіку репрезентації духовного досвіду людини в музиці хорових жанрів» (с. 158 дис). У даному розділі дослідження виразно простежується практичний досвід автора, який забезпечує переконливість і ґрунтовність аналізованого матеріалу. Аналітичні розвідки духовних хорових творів, запропоновані автором, становлять вагому наукову та практичну цінність для дослідників, диригентів і виконавців.

У висновках дисертаційної роботи систематизовано й узагальнено результати проведеного наукового дослідження. Кваліфікаційна наукова праця вирізняється концептуальною цілісністю, належним рівнем наукового й практичного обґрунтування. Важливим компонентом авторського дослідження Р. Гасанова є Додатки, у яких подано нотні приклади аналізованих творів (Додаток 1), що підтверджує практичну значущість дослідження та сприяє більш цілісному й наочному сприйняттю її змісту.

Дисертаційний доробок Р. Гасанова «Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця XX – початку XXI століття» поза всяким сумнівом є значущим для сучасного музикознавства. Авторські напрацювання викладені у 3-х фахових публікаціях, 1 з яких у співавторстві, 3-х тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародної та всеукраїнських конференцій. Усі публікації здобувача охоплюють коло наукових проблем, висвітлені у

роботі, за кількістю та обсягом відповідають чинним вимогам МОН України, що висувуються до здобуття ступеня доктора філософії.

У рецензованій кваліфікаційній науковій праці порушень академічної доброчесності не виявлено. Під час використання в роботі теоретичних положень, матеріалів та думок інших авторів дисертантом здійснено посилання на їхні публікації.

Попри беззаперечну наукову цінність дисертації, доцільно виокремити окремі зауваження та запитання, які виникли в процесі ознайомлення із кваліфікаційною роботою.

Зауваження:

1. На думку рецензента, у Підрозділі 2.1 дисертанту доцільно було б ширше розкрити проблему утисків українського мистецтва і культури радянським союзом, а також контролю репертуарної політики, оскільки в умовах сучасної російсько-української війни ці аспекти набувають особливої актуальності з огляду на необхідність об'єктивного висвітлення послідовності історичних подій, що тривають до сьогодні. Втім, дане зауваження має рекомендаційний характер і може бути враховане автором у подальших наукових дослідженнях.

Запитання:

1. Чим продиктовано вибір хорових концертів на основі псалмових текстів композиторів Є. Станковича, Г. Гаврилець, О. Яковчука, хорових мініатюр Є. Становича, Г. Гаврилець, Л. Дичко, В. Польової на вірші псалмів та хорових циклів О. Яковчука, В. Ступурка, І. Алексійчук? Чи виконували Ви твори вищезазначених митців зі Святковим хором парафії святого преподобного Сергія Радонезького під Вашим керівництвом? Чи є хорові твори на тексти псалмів, які не увійшли у дисертаційне дослідження?

2. У Підрозділі 2.1 розкриваючи основні зміни у музичній культурі в контексті історико-політичних та соціокультурних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст., дисертант на с. 73 дис. зазначає, що з настанням незалежності України «з'явилися колективи, які не перебували в штаті державних

мистецьких установ і працювали незалежно», проте не вказує їх. Назвіть, будь ласка, такі колективи для прикладу.

3. У Підрозділі 2.2 на с. 79 дис. Ви вживаєте поняття «духовність» і «концепт духовності». Чи вкладаєте Ви в них різне смислове наповнення?

Наведені зауваження та поставлені запитання не применшують позитивного ставлення до дисертації, вони викликані виключно інтересом до даної роботи та жодним чином не впливають на її високу оцінку.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що дисертаційна робота Р. Гасанова є завершеною, самостійною і концептуально цілісною кваліфікаційною науковою працею, виконаною на належному теоретико-методологічному рівні відповідно до вимог, встановлених для дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертаційний доробок вирізняється високим рівнем наукової новизни та вагомою теоретичною і практичною значущістю. Автор кваліфікаційної наукової праці переконливо виявив здатність до самостійного наукового пошуку, аргументованого обґрунтування власної наукової позиції та здійснення ґрунтовного аналізу матеріалу. Дисертація здобувача має вагомe значення як для мистецтвознавчої науки, так і для професійної виконавської практики. Вважаю, що дисертація **Гасанова Рафаїла Гамзага огли «Книга псалмів в українській академічній хорovій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття»** повністю відповідає вимогам, визначеним МОН України до робіт даного рангу, а її автор беззаперечно заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво», галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри академічного та
естрадного вокалу Факультету музичного
мистецтва і хореографії Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка

О.Л. Заверуха